

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 8 Sayı: 41 Volume: 8 Issue: 41

Aralık 2015 December 2015

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**AVRUPA BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE AVRUPA BİRLİĞİ SOSYAL POLİTİKASI VE AVRUPA
VATANDAŞLIĞI İLİŞKİSİ**
**RELATIONSHIP BETWEEN EUROPEAN SOCIAL POLICY AND EUROPEAN CITIZENSHIP IN THE
PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION**

Bilge ERCAN*
Arda ERCAN**

Öz

Kuruluşundan günümüze Birlik ile ilgili olarak en çok üzerinde durulan görüş federatif Avrupa olmuştur. Halkların Avrupa'sı anlayışının baskın olduğu düşünülen Avrupa Birliği'nde (AB) her dönem sorunlar karşısında geliştirilen dinamik süreç ile krizler atlatılabilmektedir. Özellikle anketlerde Avrupa halkının AB üyeliğini sorgulayan sonuçlar çıkması sonucu günümüzde pek çok rapor ve kaynakta "Sosyal Avrupa'nın" gerekliliği ortaya konmuştur. Avrupa sosyal politikasının bütünleşme içerisindeki yeri ve önemi değerlendirildiğinde, 2008 sonrası Euro krizi ile birlikte ekonomik olarak sıkıntılı bir döneme giren AB'de Avrupa vatandaşlığı tartışmaları sosyal Avrupa tartışmaları sürecini hızlandıran bir faktör olmuştur. Bu nedenle Avrupa vatandaşlığı ve Avrupa sosyal politikası ilişkisi araştırılması gereken bir konudur. AB'de krizi aşma yöntemi olarak Sosyal Avrupa'ya yaslanılması ve halkların bu noktada kazanılması için sosyal politikalar aracılığı ile Birlik aidiyeti hissi kazandırılması önerilmektedir. Bu kapsamda çalışmada sosyal uyumu sağlamış bir AB'nin ekonomik, siyasi ve sosyal olarak krizi atlatacağı, halkların desteği ile güçleneceği öngörülmektedir. Ancak bunun için zor da olsa Birlik düzeyinde asgari standartlarda sosyal politikaların uygulanmasının zorunluluğuna dikkat çekilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Bütünleşmesi, Avrupa Sosyal Politikası, Avrupa Vatandaşlığı, Sosyal Avrupa, Federal Avrupa.

Abstract

There is a common opinion as the Federal Europe idea since its foundation. It can overcome the crisis in the European Union with a dynamic process developed problems face all the time. Especially the results question the EU accession of the European population stands out in the survey results. Thus today many reports demonstrates "Social Europe" the necessity. When evaluating the importance of European social policy in the process of European integration, European citizenship has been a factor in accelerating the process of social Europe debate after 2008 along with the Euro crisis as entering a troubled period of economic crisis in the EU. It is therefore a matter to be investigated the relationship of European citizenship and European social policy. This study suggests that as a means of overcoming the crisis in the European Union can repose on Social Europe. And so the feeling of belonging to the Union will be gained through social policies to provide the trust of community. In this context, This study suggests that the EU will overcome the crisis if the it provides social cohesion. And it is expected to strengthen with the support of the community. But it is necessary to implementation of social policies in minimum standards at the European level.

Keywords: European Integration, European Social Policy, European Citizenship, Social Europe, Federal Europe.

Giriş

Avrupa Birliği'nin (AB) kuruluşundan itibaren yapılan tüm çalışmalar fikir babası Jean Monnet'in üzerinde sıklıkla durduğu şekilde, Avrupa halk kimliğinin oluşması gibi bir hedefe bağlı kalınarak yapılmıştır. Ancak birlik vatandaşlığına ilişkin düzenlemelerin temelde siyasi haklar olması ve birlik seviyesinde sosyal vatandaşlık haklarının bulunmaması dolayısıyla AB'nin politik, ekonomik, sosyal bütünleşme süreçleri birbirine karışmış ve sosyal bütünleşmesi gecikmiştir. Bu nedenle temel problem olarak, ekonomik anlamda bütünleşen AB'nin sosyal bütünleşmesini gerçekleştirememesi, sosyal programların başarısız olması ve sosyal politika bütünlüğünün arka plana atılma nedenlerinin incelenmesi özel bir öneme sahiptir. Diğer bir deyişle, ekonomik dev olarak adlandırılan Avrupa Birliği, sosyal bütünleşme konusunda tam anlamıyla başarı sağlayamamıştır. Sosyal politikalar ikinci plana atılmıştır. Bu çalışmada, siyasi anlamda bütünleşmesini tamamlayamayan, anayasa çalışması başarısızlıkla sonuçlanan ve vatandaşlık tartışmaları içerisinde boğuşan Avrupa'da sosyal uyumun gerçekleşebilme olasılığı ve gerekliliği tartışılacaktır. AB projesi ekonomik işbirliği gibi kısıtlı bir amaçla yola çıkan fakat şimdi Avrupa Bütünleşmesi gibi çok iddialı bir hedefe doğru evrilen bir projedir ve eski Doğu Bloku üyelerinin Avrupa

* Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, bilgercan@gmail.com

** Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, ercanarda@hotmail.com

Birliği'ne üye olmalarından sonra sosyal uyum da sağlanabildiği takdirde Avrupa bütünüleşmesinin gerçekleşmesi daha olanaklı gözükmektedir.

Amsterdam Antlaşması (1997) sosyal politika alanında ilk kez tek başlı bir yapıyı ortaya çıkarmıştır. Maastricht Antlaşması (1992) ile yürürlüğe giren fakat Amsterdam Antlaşması ile bütün üye ülkeler için bağlayıcılık kazanan Sosyal Politika Sözleşmesi, sosyal politika alanında bir dönüm noktası olmuştur. Amsterdam Antlaşması'ndan sonra düzenlenen zirvelerle sosyal politikanın uygulama biçimi konusunda çalışmalar yapılmıştır. Nice Antlaşması ile Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı ilan edilmiş, temel hak ve özgürlüklerle ilgili düzenlemeleri içeren Şart ile sosyal haklara detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Temel Haklar Şartı Topluluk hukukunun bir parçası olarak görülmemiş ve Avrupa Anayasası'nın ikinci bölümüne aktarılmıştır. Avrupa Anayasası'nın Hollanda ve Fransa'da çıkan olumsuz referandum sonuçları nedeniyle kabul edilmemesi üzerine, Temel Haklar Şartı yürürlüğe girememiş ve anayasal bir statüye kavuşmamıştır. Anayasa'nın reddedilmesi üzerine sosyal politikalar konusunda geri adım atılmış ve kurumsal değişikliklerin yapılmasını ve karar alma süreçlerinin basitleştirilmesini öngören Lizbon Antlaşması üzerinde çalışılmaya başlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda 1 Aralık 2009 tarihinde Lizbon Antlaşması yürürlüğe girmiştir. Ancak Temel Haklar Şartı Lizbon Antlaşması ile tüm üye ülkeler için bağlayıcı hale gelmesine rağmen sosyal politika kurumsal ve politik meselelerin gölgesinde kalmıştır.

Avrupa bütünüleşmesinin tam anlamıyla gerçekleşebilmesi için Avrupa vatandaşlığı ve Avrupa sosyal uyumu arasındaki ilişki oldukça önemlidir. Avrupa Birliği gibi örneği olmayan çok uluslu ve ulus üstü örgüt niteliğindeki bir Birlik için vatandaşlık özellikle incelenmelidir. Birlik vatandaşlığı, Birlik anayasasının ulusal anayasalara dayalı olması, onları tamamlaması, onlardan bağımsız olmaması gibi nedenlerle hem yasal ve kurumsal hem de işlevsel anlamda ulusal vatandaşlığa ilavedir. Mevcut haliyle incelendiğinde Birlik vatandaşlığının daha çok vatandaşlığın siyasi biçimi olduğu görülmektedir. Avrupa için ortak bir gelecek kurmak için Avrupalılık kimliğinin araştırıldığı, ortak değerlerin bulunmaya çalışıldığı bir dönemden geçmekteyiz. Ekonomik birliğini 1992 Maastricht Antlaşması ile sağlayan, siyasi birliğini 2009 Lizbon Antlaşması ile tamamlama yolunda önemli adımlar atan Avrupa Birliği'nin, tek Avrupa olma hedefi için sosyal birliğini sağlaması son aşama olarak dikkat çekmektedir.

1. Avrupa Bütünüleşmesinin Tarihsel ve Teorik Arka Planı

1.1. Entegrasyon Teorileri

Bütünüleşmeye yönelmiş bir oluşum, devletlerin birlikteliğini değil, ulusların ve halkların birliğini sağlama yolundaki faaliyetlere işaret etmektedir. Bütünüleşme yoluyla bir araya gelme kararı veren aktörler, yapılarını, politikalarını ve araçlarını 'uyumlaştırma'yı değil, 'birleştirmeyi kabul etmiş olurlar (Dedeoğlu, 2003: 17). Bütünüleşme teorileri de birbirinden ayrı ulus devletlerin birleştirilmesi sürecini açıklar. En çok tartışılan teoriler olan federalizm ve neo-fonksiyonalizm ulus üstü yapıları öngören yaklaşımlar iken konfederalizm, realizm, fonksiyonalizm ve hükümetlerarası yaklaşım ise ulus devletlerin varlıklarını koruma ilkelerini esas alan teorilerdir.

Avrupa Birliği hareketi de modernizmin temeli olan ekonomik ve sosyal ilerleme ile toplumsal refah düzeyinin geliştirilmesi ilkeleri üzerinde yarım yüzyılı aşkın bir süredir yükselmektedir. Roma Antlaşması'nın başlangıç bölümünde belirtildiği üzere "Avrupa halkları arasında giderek daha sıkı bir şekilde kurulacak birlik" amacı doğrultusunda, Avrupa Birliği'ndeki bütünüleşme çalışmaları önemli bir noktaya gelmiştir (Karakaş, 2002: 3). Bu açıdan bakacak olursak AB ilk kez denenen bir projedir. Bu nedenle AB projesini açıklamak için hiçbir teori tek başına yeterli gelmemektedir. AB sözü edilen her teoriden bir takım özellikleri bünyesinde barındıran supranasyonel ve sui generis bir birliktir.

Avrupa bütünüleşmesinin kökü tarihsel arka planda yer alan düşünsel, işlevsel ve normatif olgular; gövdesi bu olguların kurumsallaştıran Roma Antlaşması ya da Maastricht Antlaşması ile başlayan süreçler; dalları gövdenin varlığına uygun biçimde geliştirilen politikalar; yaprakları da bu politikaların yürütülmesini olanaklı kılan solunum mekanizmalarıdır (Dedeoğlu, 2003: 19). Birleşik Avrupa fikri, 20. Yüzyılın en önemli siyasi girişimlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle tarihi olarak oluşumuna yön veren ve kuruluşunda etkin olan görüşler oldukça fazladır. Avrupa bütünüleşme süreci başından beri çeşitli teorilerin etkisinde kalmıştır. Gelişimi olaylarla birlikte tartışılan ve devam eden Avrupa Birliği bütünüleşme süreci mutlaka teoriler dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Avrupa Birliği fikrinin ortaya çıkışı ve Avrupa'nın birleştirilmesine yönelik federal ya da konfederal planlar, Ortaçađdan itibaren zaman zaman gündeme gelmiştir. Avrupa Birliği düşüncesinin tarihine baktığımız zaman Saint-Pierre ve Victor Hugo'nun "Birleşik Avrupa Devletleri kurulmasına ilişkin planlarını, Immanuel Kant'ın sonsuz barışın sağlanmasına yönelik projesini ve Voltaire, Proudhon ve Saint Simon gibi pek çok düşünürün siyasi liberalizm ve barışı esas alan entegrasyon ya da birlik fikrini savunduklarını anımsatmak gerekir (Canbolat, 2011: 100-101). İleri sürülen tasarıların hemen hepsinde, örgütlenme yoluyla barış ortamı oluşturulması teması işlenmiştir. Emeric Crucé 1623 tarihli "Söylevler" başlıklı kitabında Batı Avrupa'nın siyasal birliğinin sağlanmasının yollarını önermiştir. Barış için ekonomik

bütünleşmeyi savunan öneri genel anlamıyla günümüz konjonktürüyle incelendiğinde siyasi olarak Avrupa Konseyi'ne ticari olarak Dünya Ticaret Örgütü'ne benzemektedir. Hugo Grotuis'un 1625 tarihli "Savaş ve Barış Hukuku" isimli eseri bu süreçte bir diğer önemli kaynaktır. Avrupa'da aydınlanma çağı ile birlikte kalkınma barış ticaret ikilisi ile olacaktır görüşü özellikle siyasi liberalizmin kurucusu John Locke'un görüşleri zemininde kabul görmeye başlamıştır. William Penn'in 1693 tarihli "Avrupa'nın Şimdiki ve Gelecekteki Barışı Üzerine Deneme"si İngiltere ve Fransa'nın savaşmaması için Avrupa Parlamentosu kurulmasını önermiştir. Montesquieu'nun "Güçler Ayrımı Kuramı" ve J. J. Rousseau'nun ortak çıkarlar için sözleşmeler düzenlenerek topluluk (Avrupa Federasyonu) kurma önerisi barış projelerinde hatırlatılması gereken diğer önemli çalışmalardır. Jeremy Bentham'ın 1789'da 'Kalıcı ve Evrensel Barış' ile bu görüşleri geliştirdiğini ve parlamento ile ordudan oluşan iki sacayağı önerdiğini belirtmek gerekir. Son olarak Immanuel Kant da "Ebedi Barış" (1795)adlı eserinde Avrupa barışı ile dünya barışına ulaşılabileceğini, hukukun üstünlüğü ile savunarak Avrupa bütünleşmesine giden merdivene bir basamak eklemiştir.

Avrupa bütünleşmesi bünyesinde vücut bulan ve günümüzde Avrupa Birliği örneğine benzer en somut öneri 19. yüzyılda 1814'de Saint Simon'dan gelmiştir. "Avrupa Toplumunun Yeniden Örgütlenmesi Üzerine" başlıklı çalışmada Avrupalıların ortak kurumlar yoluyla birleşip bir konfederasyon oluşturmalarını önermiştir. 1830 Fransız İhtilalinin düşünsel yapısında büyük etkileri bulunan Saint Simon, gelecekteki sosyalist düşüncenin de genel çerçevesini oluşturmuştur. Avrupa'daki birlik modeli devletlere değil halklara, özellikle de işçilere, üreticilere dayanmaktadır. Bu haliyle de Avrupa Parlamentosu'nun devletler üstü nitelikte olmasını, halk meclisi kompozisyonunda geniş halk kesimi temsilcilerinin yer almasını önermiştir. 1842'de William Jay, 1847'de Alfred Lord Tennyson benzer biçimde Avrupa'da birlik kurulması projelerini öne sürmüşlerdir. Bununla birlikte Avrupa Birliği yolundaki düşünsel altyapının oluşması sürecinde Victor Hugo'nun görüşleri ayrıcalıklı bir yer tutmaktadır. 1848'de Brüksel'de, 1849'da Paris'te, 1850'de Frankfurt ve 1851'de Londra'da düzenlenen Avrupa Birleşik Devletleri" konferansları ile dünya, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birleşik Devletleri arasındaki siyasi ticari ilişkiler ile tanımlanmıştır. Avrupa'daki tüm halklar "Avrupa Kardeşliği" adı altında birleşecektir ve ulusal parlamentoların yerini alacak bir Avrupa Senatosu kurulacaktır (Dedeoğlu, 2003: 32-33). Mevcut dönemde 1815 Viyana Kongresi ile uygulanmaya başlayan "Avrupa Ahengi Sistemi" de çıkarlar gerektirdiğinde Avrupa devletlerinin bir arada hareket edebileceğini göstermiştir.

Teknik ve belirli bir işe bağlı pek çok örgütlenme sonrası Avrupa'da bütünleşmeyi Alman ve İtalyan Birliklerinin kurulması oldukça fazla etkilemiştir Özellikle fikir babası Friedrich List'in görüşleri ile şekillenen Alman prensliklerinin kendi aralarında gümrükleri kaldırdığı "Zollverein Gümrük Birliği"(1834) AB'ye de örnek oluşturabilecek ilk ekonomik birliktir. Yine aynı dönemde 1876'da Fransa, Belçika, İsviçre, İtalya, Yunanistan arasında "Latin Para Birliği" kurulmuştur. Ayrıca İsveç, Danimarka, Norveç arasında gerçekleşen "İskandinav Para Birliği" girişimi de bir diğer önemli bütünleşme örneğidir.

Kont Richard Coudenhove-Kallergi'nin barış için Avrupa'da siyasi birlik kurulması gerektiği görüşü doğrultusunda 1924 yılında Avrupa'nın ilk federalist hareketi olan "Pan Avrupa Birliği" kurulmuştur. Kallergi'nin görüşlerine yön veren önemli bir oluşum da Belçika ve Lüksemburg'un aralarında kurduğu daha sonra Hollanda'nın katılımıyla Benelux ismini alacak olan ekonomik birliktir (BLU). Pan Avrupa Birliği 1932'ye kadar faaliyetlerine devam etmiştir. Oluşumun ilk başkanı Fransa Başbakanı Aristide Briand projeyi Milletler Cemiyeti'ne taşıyarak görüşlerini şöyle dile getirmiştir. "...Avrupa gibi coğrafi bakımdan bir grup oluşturanların, aralarında federal bağlar kurmaları gerekir. Bu halkların ortak sorunlarına ortak çözüm yolları bulmaları ve bir dayanışma ortamı yaratmaları gerekir... Bu işbirliği, halkların egemenliklerine dokunmadan en acil sorunlar öncelikli kılınarak ekonomik alanda başlatılabilir ve bu süreç siyasal-sosyal bir perspektif içinde gelişir" (Dedeoğlu, 2003: 36). Dönemin standartlarında oldukça geniş kapsamlı olsa da Briand'ın girişimi hükümetlere ulusal egemenliklerini paylaşmayı önermekteydi ve Avrupa hakları için radikal bir öneriydi (Dinan, 2009: 20). Keza bu dönemde Fransa ve Almanya'nın Ruhr ve Lorraine bölgelerindeki kömür ve çeliğin birleştirilmesini öngören "Ren Karteli" projesi de bir başka girişimdir. Görüldüğü gibi buradaki düşünce anlayışı 1930'larda değil belki ama 1951 yılında II. Dünya Savaşı sonrası barış çabaları içerisindeki Avrupa Kömür Çelik Topluluğu kuruluşunda kendini göstermektedir. Bugün Avrupa Birliği'ne baktığımızda tam olarak Briand'ın bahsettiği ekonomik alanda başlatılıp siyasi-sosyal birliğe evrilen yapıyı görmektediriz.

Ekonomik kriz ile başlayan ve savaşla son bulan 1930'lar Avrupa için kasvetli bir dönemdir. İtalya'da kök salan faşizm, Almanya, İspanya ve Orta ve Doğu Avrupa'nın bocalayan demokrasilerince durdurulamayacak gibi görünmektedir. Almanya'da da Hitler'in güçlenmesi ile Polonya'yı işgal edip II. Dünya Savaşına giden süreci başlatması sonrası 1940'da Coudenhove - Kallergi Avrupa'dan Birleşik Devletlere kaçmış, Pan Avrupa hareketi de bu dönemde savaş sonrası döneme gelinceye kadar neredeyse tamamen unutulmuştur (Dinan, 2009: 21).

1922'den itibaren İtalya'da faşizmin iktidara gelmesi, 1929 Ekonomik Krizi, Briand'ın 1932'de ölmesi, 1933'de Hitlerin şansölye olması ve Ren bölgesinin işgali gibi nedenler Fransa-Almanya birlikteliğinden çıkacak bir Avrupa Birliği projesinin ertelenmesine neden olmuştur. Avrupa'da yeniden bir savaş çıkmış olması, birleşmeyi öngören projelerin üretilmesine engel olamamış tam tersi itici güç olmuştur (Dedeoğlu, 2003: 44-45). 1930 ve 1938 yıllarında Winston Churchill de Avrupa entegrasyonunu öneren makaleler yayınlamıştır. Churchill'e göre İngiltere, Kara Avrupası'nda yer almamakla birlikte, Fransa ve Almanya öncülüğünde kurulması gereken birliği desteklemelidir (Karakas, 2002: 45). Özellikle II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da güvenlik endişeleri gibi sebeplerle Churchill'in fikirlerinin de başı çektiği federalci düşünce tarzı gelişmiştir. Ayrıca güçlerin birleştirilip kıtasal ekonomi uygulanması ve Alman ekonomisini dâhil etme gereği birleşme çabalarını hızlandırmıştır.

Kıtadaki asıl istek kalıcı ve güvenli bir barış sağlamak olmakla birlikte ekonomik kalkınma ve kıtanın ayağa kalkması gibi amaçlarla Avrupa entegrasyon fikirleri daha hızlı şekilde tartışılır olmuştur. Özet olarak baskın iki görüş etkili olmuştur. İlk grup Avrupa Federalist Hareketi grubudur. Bu grubun temeli 1938'de kurulan Federal Birliğe dayanmaktadır. Bu dönemde Federalist arayış içindeki tüm örgütler Aralık 1947'de "Avrupa Birliği Hareketleri Uluslararası Komitesi" etrafında toplanmışlardır. İngiliz Winston Churchill ve İtalyan Altiero Spinelli önderliğinde Avrupa Kurucu Meclisi tarafından yapılacak anayasaya sahip, tam bir siyasi birlik kurulması fikrini savunan federalistlerin planları ulusal devletler karşı çıktığı için başarısız olmuştur. İkinci görüş neo-fonksiyonalist grupların başını çektiği görüştür. Fransızlar merkezli grup önce iktisadi birlik, sonra aşamalı olarak siyasi birlik önermiştir. Fonksiyonalist görüş daha sonra ayrıntılı şekilde anlatılacağı gibi daha çok rağbet görmüş ve daha etkili olmuştur. Özellikle ilk ortaya çıkan bütünleşme fikri olması ve günümüzdeki AB tartışmalarında da sıklıkla yer verilmesi nedeniyle Federal Avrupa fikri çalışmada öncelikli olarak ele alınmıştır..

1.1.1. AB'nin Kuruluş Sürecinde Federalist Görüşler

II. Dünya Savaşı Avrupa ekseninde başlamış olsa da savaşın galibi iki kanat ülke ABD (Amerika Birleşik Devletleri) ve SSCB (Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği) olmuştur. Kalıcı barışı sağlama, yıkım-yenilgi sonrası ileri ekonomik yapılanma elde etme ve geliştirilmiş sosyal refah amaçlanmış olmakla birlikte, ideolojik bir bölünme yaşanarak Soğuk Savaş anlayışı etkin olmaya başlamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Avrupa, bir daha böyle bir savaş yaşamamak ve ulus devletler arasında sürekli barışı sağlamak için yeni bir yapı arayışına girmiş ve Avrupa bütünleşmesinin sağlanması amacıyla ortaya atılan fikir federalizm olmuştur. Buna göre, Avrupa ulusları federal bir anayasaya sahip olmaları durumunda bir küresel güç haline gelebilecektir (Akçadağ, 2013).

Avrupa Birliği'nin kuruluşundan itibaren uzun süre federasyon amacı ile ilgili olarak düşünceler AB'nin fikir babalarında ve politikacıların bir kısmında her zaman mevcut olmuştur. Jean Monnet, AB'nin ilk nüvesi olan Avrupa Kömür-Çelik Topluluğu (AKÇT) projesini 1950'de ortaya atmış, üretimde kurumsal entegrasyonun ileride bir siyasi entegrasyona ve federalizme ivme vereceği düşüncesinden hareket etmiştir. Daha sonra, AB'nin ısrarı ile Almanya'nın silahlandırılması kararlaştırılınca, Jean Monnet bu defa bir Avrupa Savunma Topluluğu önerisini ileri sürmüştür (Türkmen, 2000). Federalist olan Monnet ve Schuman'ın etkisiyle AB içerisinde Federalist tartışmalar Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun kurulması ile birlikte gün yüzüne çıkmıştır. Monnet federalizmi yönetim sürecinin doruğu olarak görmektedir. Avrupa Birleşik Devletlerinden farklı bir Avrupa'nın var olamayacağını ifade etmiştir. Ona göre süreç bir gün mutlaka Avrupa Federasyonu'nu zorunlu kılacaktır (Karakas, 2002: 15).

AB'nin fikir babaları olarak gösterilebilecek Jean Monnet, Robert Schuman, Winston Churchill gibi federal çizgideki siyasilere görüşlerinde yol gösteren düşünürler 1938'de Federal Birliği kuran Lionel Curtis, Philip Kerr ve Harold Laski gibi entellektüellerdir. Demokratik devletler arasında kurulacak Atlantik ötesi bir birliği savunan ABD'li akademisyen Clarence Streit'in 'Union Now' (Birlik Şimdi) isimli 1938 tarihli kitabı, İngilizler üzerinde büyük etki bırakmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında İngiliz federalistler savaş sonrası dönemde federal bir Avrupa devletler sistemi kurulmasını savunan çok sayıda kitap ve broşür yayınlamışlardır. Federal Birlik, Eylül 1944'te "savaş sonrası düzenin bir parçası olarak demokratik bir Avrupa federasyonunun teşvik edilmesini en acil hedefi" olarak kabul etmiştir. Bunun yanı sıra Altiero Spinelli ve diğer demokratik sosyalistler Temmuz 1941'de gizlice Özgür ve Birleşik Avrupa Manifestosu'nu yayınlamışlardır. Hitler'in genç ekonomi çarı Albert Speer de "sadece Almanya değil, tüm Avrupa için daha iyi ve barışçıl bir geleceğe giden tek yolun Almanya'nın iktisadi bir Avrupa oluşumunun parçası haline gelmesi gerektiğini" savunmuştur (Dinan, 2009: 21-23). Sonuç olarak savaş sonrası Avrupa'da federalist fikirlere karşı coşkulu bir ilgi olmuştur. Egemenlik hakkının paylaşımı ve hukukun üstünlüğü temelinde bir Avrupa bütünleşmesi için koşullar elverişli hale gelmiştir İdealizmin temel hareket noktası olan savaşın nasıl önleneceği ve kalıcı barışın nasıl tesis edileceği sorusu, savaştan yıkık çıkan ve tekrar aynı acıları yaşamak istemeyen Avrupa'yı entegrasyon fikrine yöneltmiştir. Temelde tüm federalist görüşlerin etkisi sonucunda 9

Mayıs¹ 1950 tarihli Schuman Deklarasyonu ile Avrupa Kömür Çelik Topluluğunun kurulması sağlanmıştır. Zamanın önde gelen Fransız ve Alman politikacılarına göre bu gelişme, Avrupa'nın çıkarlarının ve ulusal çıkarların bütünleşmesini ve egemenlik haklarının paylaşımını kaçınılmaz kılmıştır. Ayrıca uzun, belirsiz bir ekonomik ve parasal bütünleşme sürecini de başlatan gelişme olmuştur.

1.1.2. AB İçin Fonksiyonalist Neo Fonksiyonalist Yaklaşımlar

Avrupa Birliği için kuruluşuyla ve gelişimiyle beraber tartışılan diğer önemli entegrasyon teorileri federalizmin eleştirisiyle yola çıkan fonksiyonalizm, ne fonksiyonalizm, hükümetlerarası ve liberal hükümetlerarası yaklaşımlardır.

Federalizme yöneltilen iki önemli eleştiriden ilki bu alandaki çalışmaların daha çok pratik hayata yönelik olmasına ve tam anlamıyla akademik-bilimsel nitelik taşınamaması itibarıyla entellektüel açıdan gelişme imkanı bulamamasına yöneliktir. İkincisi ise ulus-devletlerin siyasal egemenliklerini federal karakterli bir oluşuma devretme konusundaki hassasiyetlerini göz ardı etmesi üzerine yapılmaktadır. Söz konusu eleştirilerden ikincisi fonksiyonalist veya işlevsel teorinin temel çıkış noktasını oluşturmuştur (Açıkmeşe, 2004: 8).

Fonksiyonalist teori, entegrasyonun siyasal araçlarla değil, teknokratik düzeyde sağlanacağı varsayımından yola çıkmıştır. Fonksiyonalizmi bir entegrasyon kuramı olarak sunan David Mitrany'e göre siyasal kaygılardan uzak biçimde Ren ya da Tuna nehirlerindeki gidiş gelişi düzenlemek, Akdeniz'deki kirlenmeyi ortadan kaldırmak gibi işlevsel temeller üzerine kurulan bir entegrasyon modeli Avrupa'da barış ve istikrarı sağlayabilecektir. Çünkü Mitrany'e göre gerçek barış, ulusların birlikte var olmasını sağlamaktan değil, onların birlikte hareket etmesini sağlamaktan geçer (Popovicu, 2010: 165-166).

Fonksiyonalizm, hayat standardının iyileştirilmesini, ulusların işlerine müdahale etmemeyi, global ekonomiyi kurallara uygun şekilde işletmeyi, ekonomik istikrarsızlıklara yol açan faktörleri en aza indirmeyi, yüksek okur yazarlık ve eğitim seviyesine ulaşmayı, sağlık sorunlarının ve toplumsal adaletsizliğin önüne geçilmesini önermektedir. Barış, ekonomik ve toplumsal sorunlara çözüm üretebilen yapıları ve örgütlenmeleri gerektirir (Claude, 1971: 381). Fonksiyonalistler bu bağlamda ortak çıkarların söz konusu olduğu alanlarda fonksiyonel örgütlenmelere gidilmesi gerektiğini söylemektedirler.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa entegrasyonunu açıklamaya çalışan federalist teorinin ve fonksiyonalist kuramın bir takım eksiklikleri bulunmaktadır. Doğrudan doğruya federal bir anayasa çerçevesinde siyasal bir entegrasyona gidilmesini öngören ve bu çerçevede ulus-devletlerin siyasal egemenliklerinden feragat etmekte ne derece hassas olduklarını göz ardı eden federalizmle, uluslararası ilişkileri siyasal süreçten bağımsız olarak ele alarak salt teknokratik düzeyde entegrasyon hedefleyen fonksiyonalizmin bu olumsuzlukları yeni bir teorinin gelişimine yol açmıştır. Rosamond tarafından federal işlevselcilik olarak da tanımlanan yeni-işlevselci ya da neo-fonksiyonalist teori, tıpkı federalizm gibi nihai olarak siyasal entegrasyon hedeflerken, buna ulaşmak için federal karakterli anayasal düzenlemelere başvurulması yöntemi yerine işlevselcilikte olduğu gibi işlevsel araçların kullanılmasını öngörmektedir (Rosamond, 2000: 136).

Federalist ve fonksiyonel akımların mirasçısı niteliğindeki neo fonksiyonalist teori İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa entegrasyonu hedefine yönelik çalışmalar yapan elitlerin stratejilerini teorik bir çerçeve altına almaya yönelik çabaların ürünüdür. Bu nedenle de söz konusu elitist hareketin temsilcileri ve Avrupa Topluluklarının kurucu babaları olarak anılan Jean Monnet ve Rober Schuman'ın Avrupa'nın entegrasyonu yolunda izledikleri yöntemle, büyük ölçüde Ernst Haas tarafından oluşturulup geliştirilen neo fonksiyonalist teorinin varsayımlarının aynı olması bir tesadüf değildir. Haas dışında, Philippe Schmitter, Leon Lindberg, Joseph Nye, Robert Keohane ve Lawrence Scheineman da neo fonksiyonalizmi inceleyen yazarlar arasındadır. Tüm bu yazarların ortak özelliği, Avrupa Toplulukları (AT) örneğinden hareket etmek suretiyle bir teori oluşturmalarıdır. Diğer bir deyişle, neofonksiyanalist teorinin oluşturulması ve olgunlaştırılması bakımından AT bir laboratuvar vazifesi görmüştür (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1997: 423).

Ernst Haas'ın önderliğinde ortaya atılan fonksiyonalist teoriye göre neo fonksiyonalizm çerçevesinde entegrasyonun itici gücü kâr ve zarar beklentileridir. Örneğin, AKÇT kurulurken Birleşik Avrupa ideali ya da Fransız-Alman barışının sağlanması gibi hedefler, pragmatik nedenler göz önünde bulundurulmuştur. Bir başka deyişle, neo fonksiyonalizm kendinden önceki kuramlardan pragmatik yaklaşımları nedeniyle ayrılmaktadır. Neo fonksiyonalizm, tıpkı fonksiyonalizm gibi sektörel entegrasyonun yayılmacı mantığı üzerine inşa edilmiş bir kuramdır. Söz konusu mantığı ifade etmek üzere fonksiyonalizmde Mitrany'nin "dallanma"- ramifikasyon olarak tanımlanan kavramı neo fonksiyonalizm akımı çerçevesinde Haas tarafından ismi değiştirilmiş ve içine siyasal nitelik taşıyan yeni unsurlar katılmıştır. "Yayılma etkisi" - spill over - kavramı ile ifade edilen bu mantık çerçevesinde, bir alanda

¹ 9 Mayıs bir başlangıcı ifade ettiği için önemsenmektedir ve günümüzde Avrupa Birliği'nde Avrupa Günü olarak kutlanmaktadır.

oluşturulan supranasyonel kurumun avantajlarından yararlananlar, diğer alanlarda da entegrasyonu destekleyeceklerdir (Açıkmeşe, 2004: 8). Neo fonksiyonist teori kapsamında üç tür “yayıma etkisi”nden - spill over- söz edilmektedir. Bunlardan ilki olan “fonksiyonel yayılma” etkisi, hem fonksiyonizm hem de neo fonksiyonizm için aynı çağrışımı yapmakta; örneğin kömür çelik sektörlerindeki entegrasyonun diğer sektörlerdeki entegrasyonu de tetikleyeceğini ifade etmektedir. Fonksiyonizmden farklı olarak, “siyasal yayılma” (politic expansionism) etkisi şeklindeki yeni bir kavram literatüre kazandırılmıştır. Bu bağlamda, fonksiyonel yayılma gerçekleştiğinde çıkar kümeleri artık ulusal hükümetlerini etkilemek yerine entegrasyonun merkezindeki kurumlara yönelecek, ulusal teknokratlar entegrasyon süreci dâhilinde oluşan karar alma mekanizmalarında yer alacaktır. Üçüncü olarak da “coğrafi yayılma” etkisi olarak adlandırılan ve entegrasyonun başarısını gören başka devletlerin de bu süreç içinde yer alma talebinde bulunmalarını ifade eden yeni bir yaklaşım benimsenmiştir (Açıkmeşe, 2004: 8).

Haas’a göre devletler arasındaki kurumsal işbirliği barışa dayalı siyasal çözümlere zemin hazırlayacaktır. Toplumsal sorunlara ilişkin önemli alanlarda uluslararası işbirliğinin zamanla artan bir biçimde öteki alanlara da yayılacak tarzda gelişmesi gerekmektedir. Siyasallaşma olarak işbirliği gerçek anlamda bir siyasal entegrasyonun başlangıcı sayılmaktadır. Bir başka deyişle ekonomik entegrasyon sürecinin sonunda bir siyasal topluluk oluşacaktır (Canbolat, 2011: 125). Spill-over etkisi denen ve genişleme mantığı çerçevesinde ele alınan bu yaklaşıma göre, bir sektörde gerçekleşen entegrasyonun diğer sektörlerde de entegrasyonu teşvik edeceği ve devletlerin ulusal çıkarlarını daha üst bütünleşmiş bir yapı içinde değerlendirmelerine yol açacağı kabul edilmektedir (Dougherty ve Pfaltzgraff, 1997: 424). Avrupa Birliği örneğinde de sosyal politikalara ilk etapta gereken önemin verilmemesinin en önemli nedeninin bu anlayış olduğu iddia edilebilir. Karar alıcılar ekonomik entegrasyon seviyesi arttıkça ve ekonomi politik başarılar geliştikçe ülkeler arasındaki sosyal uyumun da kendiliğinden gelişeceğine inanmış ve 1990’lı yıllara kadar sosyal politika alanında ciddi kararlar ve uygulamalar gerçekleştirilmemiştir.

1.1.3. Hükümetlerarası Yaklaşım

Avrupa Bütünleşme teorileri dendiğinde akla ilk gelen teorilerden bir diğeri olan hükümetlerarası yaklaşımı (hükümetlerarasıcılık) anlayabilmek için ise realist ve neo realist teoriler ile arasındaki benzerlikleri algılamak gerekir. Realist yaklaşımın temel odağı güç mücadelesidir. Neo Realistler ise sistemin anarşik yapısını temel alırlar ve realistler ile neo realistler bu noktada birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Realistler sistemin anarşik ve kaotik yapısının bir sonuç olduğuna inanırken neo realistler bunun bir neden olduğuna vurgu yaparlar. İki akım arasındaki bir diğeri farklılık ise uluslararası sistemin yapısından kaynaklanmaktadır. Neo realistlere göre sistemin anarşik yapısı devletleri “varlığını sürdürme” sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. Devletler kaotik yapı içinde varlığını sürdürmeyi temel amaç edinecek, mümkün olursa da genişleyecek ve etkilerini arttıracaktır. Ancak klasik realizmde dış politikayı insan doğası belirlemektedir. Bu nedenle klasik realizm, neo realizmin devlete dayalı yaklaşımından keskin bir şekilde ayrılır (Arı, 2005: 199). Hükümetlerarasıcılık da devletlerin doğasında insan faktörüne odaklanarak karar alma sürecinde hükümetlerin etkisine değinerek, entegrasyondaki etkisini açıklamaya çalışmaktadır. Nasıl ki fonksiyonizm AT örneğini kendisine çıkış noktası yapmışsa, hükümetler arası işbirliğine dayanan hükümetler arası yaklaşım da benzer şekilde 1965’de yaşanan Avrupa Parlamentosundaki boş sandalye krizinden Maastricht (1992) antlaşmasına kadar geçen sürede Avrupa bütünleşme teorilerini açıklamada başrolü oynamıştır.

Bu yaklaşımın temel varsayımı gücün hükümetlerin elinde toplanmış olmasıdır. Cini’ye göre bu teorinin temelinde ulus-devletin egemenliği, güç kavramı, otorite ve bağımsızlık vardır (Cini, 2007: 101). Avrupa Birliği’ni bu teoriye dayandıranlar, hükümetlerin birlik için temel aktör olması gerektiğini savunmaktadır. Devletlerarası özelliğın artmasını istemezler ve birliğin “Devletler Kulübü” yapısının korunmasını istemektedirler. Bu bakış açısına göre bütünleşme ancak üyelerin çıkarları doğrultusunda gerçekleşir. Hükümetler bir araya gelerek diplomatik müzakereler çerçevesinde birbirleri ile kıyasıya pazarlık ederler. Moravcsik’e göre müzakere süreci genel olarak resmi olmayan temaslar halinde işlemektedir. Çoğulcu demokratik düzen anlayışında toplumsal çatışmaların varlığı kabul edilir. Bu çatışmaya yol açan farklı çıkarları yöneten seçkinlerin bir araya gelerek, uzlaşma ortamı yaratmaya çalışmaları ve kendi çıkarlarının zarar görmemesi için vardıkları ortak hareket alanına da bütünleşme adını vermek yanlış olmayacaktır (Moravcsik, 1998: 38). Hükümetler arası yaklaşımda da, aynı hükümetlerde olduğu gibi, farklılıkların istikrarsızlıklara yol açmasını önlemeyi amaçlayan bir ortak hareket tarzından söz etmek mümkündür. Avrupa Birliği fikrinin çıkış noktasında yatan temel prensip buna en iyi örneği teşkil etmektedir.

Hükümetlerarası teori ile neo fonksiyonist teori karşılaştırılacak olursa “ulus devlet” kavramına bakış açısı ile karşı karşıya gelinir. Neo fonksiyonistler, ulus devlete hiç atıf yapmamışlardır. Oysaki hükümetlerarası yaklaşımı savunanlar, ulus devletlerin varlığını koruduğunu ve süregelen mücadelenin bütünleşme olgusuna zarar verdiğini savunurlar (Hoffmann, 1993: 165). Neo fonksiyonistler; ulusal

devletlerin uluslararası, hatta uluslar üstü arenada asli aktör olduklarını kabul etmemeleri nedeniyle eleştirilmektedirler (Hoffmann, 1993: 181). Özetle neo fonksiyonalistlerin görmezden geldiği ulusal devletlere vurgu yapan hükümetler arası yaklaşım, bütünleşme sürecine bir zorunluluk gözü ile bakmaktadır. Yaklaşımın temel odağı, hükümetlerin temsil ettiği ulusal devletler arasında, çıkar ilişkilerine dayalı bir işbirliği süreci olmasıdır. Ancak göz ardı edilen husus Avrupa Birliği sürecinde üye ülkelerin sadece ortak çıkarların olduğu alanda işbirliğine gitmemesidir. Teori Avrupa Birliği üyesi ülkelerinin egemenlik devri sonucunda çıkarlarına ters düşebilecek alanlarda da işbirliğini gitmesini açıklamak konusunda eleştiriye açıktır.

1.1.4. Liberal Hükümetlerarası Yaklaşım

Avrupa bütünleşmesini açıklamaya çalışan teorilere bakıldığında kimi teoriler bütünleşmeye önceden yol gösterici olurken kimi teoriler bütünleşmenin oluşumunun ardından açıklayıcı kuramlar sunmuştur. Liberal hükümetlerarası yaklaşım da bütünleşme sürecinin işleyişini ve Tek Senet (1987) sonrası yaşanan dönüşümün kuramsal açıklamasını ortaya sunmak için Andrew Moravcsik tarafından geliştirilmiştir. Moravcsik'in liberal hükümetlerarası kuramı ortaya atmasının altında yatan temel nedenlerden birisi de klasik teorilerin bütünleşme sürecini açıklamada yetersiz kalmasıdır. Realizmin çıkar ve güç odaklı açıklaması bütünleşmenin yetki devrine dayalı uluslarüstü yapısını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Zira Avrupa Birliği üyesi devletler birçok kez çıkarlarına ters düşen kararları uygulama eğilimi göstermektedir. Örneğin parasal birlik ile Euroya geçildiğinde Birliğin bazı üyeleri zarara uğramalarına karşın Euro'ya geçiş yapmışlardır. Bunun nedeni ticarete ağırlığı gün geçtikçe artacak olan bu para sepetinin içinde olmanın sağlayacağı avantajlardan yararlanma isteğidir.

Liberal Hükümetlerarası yaklaşımın temel varsayımı "devlet merkezli" bir yaklaşım ortaya atmasıdır. Teori entegrasyonu sıfır toplamlı bir oyun gibi görmektedir. Bilindiği üzere sıfır toplamlı oyunlarda tarafların kazanımları ve kayıplarının toplamı sıfırdır. Hükümetler pazarlık esasına dayalı olarak daha büyük kazanımlar elde etmek için belirli fedakârlıklarda bulunurlar. Derinleşme ve genişleme süreci bu bakış açısının bir çok örneğini içermektedir. Devletler bir yandan bağımsızlıklarını korumak için mücadele ederken diğer yandan, ekonomik gelişimini sağlamak amacı ile hareket ederler (Axenroad, 1999: 25). Kuram bu noktadan hareketle özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında egemenlik devrinin, devletlerin küreselleşen ekonomik dünya içerisinde daha iyi bir yer alabilmek için pazarlıklar sonucunda verdiği ödünler olduğunu ortaya atmaktadır. Liberal hükümetlerarası yaklaşımı savunanların sıklıkla vurguladığı gibi, bütünleşme temelde hükümetler arasında karşılıklı çıkarlar uğruna yapılan bir pazarlık sürecidir (Moravcsik, 1995: 343). Nitekim birlik ekonomisinin güçlü görüntüsü bu kuramı doğrulamaktadır. Moravcsik bir üç aşamalı oyun ortaya koymuştur. Moravcsik'e göre tüm üye devletler rasyonel oyunculardır ve yaklaşımını politik ekonomi, pazarlık ve uluslararası rejimi birleştiren şekilde tanımlar. Üye devletler Moravcsik'in yaklaşımına göre sırayla üç yolu takip ederler: İşlevsel politika karşılıklı bağlılığına yanıt olarak tercihlerini formüle ederler, dağılımsal anlaşmazlıkların çözümüne ulaşabilmek için devletlerarası pazarlığa girişirler ve bu pazarlıkları desteklemek, gerçekleştirmek veya genişletmek için uluslararası kurumlar içerisindeki egemenliği yetkilendirir veya birleştirirler (Rosamond, 2000: 136).

Ulusal tercihlerin oluşturulması süreci aşamasında Moravcsik, üye ülkelerin bütünleşme yolundaki politikalarının belirlenmesindeki temel faktörlerin ne olduğu sorusunu şu şekilde yanıtlamaktadır: "Bütünleşme öncelikle belirli konulardaki ulusal hedeflere ulaşılması için bir araçtır. Genellikle bu eşgüdüm, belirli bir konuya ilişkin karşılıklı bağımlılık ve dış politikada işbirliği gibi alanlarda ulusal politikalarla, uluslarüstü dışsallıklar arasında eşgüdüm sağlanması demektir. Bunun yanında diğer hükümetlerin oluşturduğu tek taraflı politikaların yarattığı dışsallıklar karşısında görece daha zayıf bir konumda olan hükümetler bütünleşme eğilimindeyken, zayıf konumda olmayan hükümetler eşgüdümlü destekleme eğiliminde olmamaktadır" (Moravcsik, 1995: 343). Avrupa Birliği özelinden yola çıkılacak olursa, Avrupa Topluluğu'nun temelde ekonomik faaliyetlerde bulunduğunu görüyoruz. Bu nedenle Topluluk üyesi devletlerin ulusal çıkarlarını belirleyen temel faktör ekonomi politik olmuştur.

Teoriye yönelik eleştiriler de söz konusudur. Öncelikle teori devletlerin çıkarları için pazarlık sürecini öngörürken, devletlerin moral yapılarını ele almamıştır. Devletler ulusal değerleri gibi önemli konular söz konusu olduğunda bazı çıkarlarından vazgeçebilmektedirler. Ayrıca birlik süreci sadece hükümet merkezli olarak açıklanamaz. Örnek olarak Norveç, hükümetin Birliğe katılım kararına karşın, halk oylaması sonucunda Birliğin dışında kalmayı tercih etmiştir. Sonuç olarak eleştiriye açık yanlarının olmasına karşın liberal hükümetlerarası yaklaşım, birliğin hem genişleme hem de derinleşme politikalarına getirdiği kanıtlanabilir açıklamalar ile pratikten doğmuş Avrupa bütünleşmesini açıklamaya çalışan başarılı bir kuramdır.

1.1.5. Bütünleşme Sürecinde Federalist ve Konfederalist Görüşler

Kuruluş döneminden sonra genişleme ve derinleşme sürecine giren Avrupa Birliği için federalizm tartışmaları, Avrupa Birliği'nin bir Anayasası olması konusu ile 21. yüzyılın başında daha önemli bir

bağlamda tekrar gündeme gelmiştir. AB'nin geleceği ile ilgili olarak Konvansiyon kurulması fikri 2000 yılında Almanya Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'in yaptığı konuşma ile ortaya çıkmıştır (Akgül, 2002: 6-21). Genişleme sürecini büyük ölçüde başarıyla tamamlayan bir Avrupa Birliği için anayasa çok önemli ve acil bir konu olarak gündeme gelmiştir (Tezcan, 2003).

Temel olarak, günümüzde Avrupa bütünleşmesini en çok etkileyen iki görüş Federalist ve Konfederalist görüşlerdir. Bu iki görüş, geçmişte etkili olmuştur ve gelecekte de etkili olacaktır. Federalist düşünce yanlıları, Avrupa'da bir Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulmasını savunmaktadır. Mevcut oluşumların bu birliği geciktirici nitelikte olduğunu, bir anayasa oluşturularak, Avrupa devletlerinin bir çatı altında birleşmesini istemektedirler. Federalistlerin büyük çoğunluğu Avrupa'yı bir Hristiyan birliği olarak görenlerden oluşmaktadır. Bunlara göre, Avrupa Devletleri batı devletleridir. Batının sınırını ise; Slovenya, Hırvatistan, Macaristan, Avusturya, Çek Cumhuriyeti ve Polonya ile sınırlamaktadırlar. Ülke halkının çoğu Müslüman ya da Ortodoks ise birliğin sınırları dışında tutulmalıdır. Diğer devletlerle basit ekonomik entegrasyonlar kurulabilir, ama bunun ötesine geçilemez (Trechsel, 2005: 401-418).

Rosamond'a göre federalizm; uluslararası ilişkilerin özünde siyasal sorunların bulunduğu, bu sorunların siyasal çözümler gerektirdiği, söz konusu çözümün ulus-devletin sona ermesiyle mümkün olabileceği, ulus-devletin ortadan kaldırılması için anayasal bir düzen eksenindeki federal karakterli oluşumlara ihtiyaç duyulduğu, ulus-devlet anlayışının sona ermesiyle savaşın önleneyeceği ve kalıcı barışın sağlanacağı varsayımlarından hareket eden bir teoridir (Rosamond, 2000: 128). Federalist yaklaşım; ulus-devletler arasındaki geleneksel ayrımları ortadan kaldırmayı amaçlar. Zamanı geçmiş, dokunulmaz ve bölünmez ulusal egemenlik kavramı artık yerini yeni bir anlayışa bırakmaktadır. Bu anlayışa göre bir arada yasama konusunda toplumsal ve uluslararası düzeyde görülen eksiklikler, ulus-devlet sisteminin kendine özgü yetersizlikleri ve bir devletin ötekilere üstünlük kurmasının taşıdığı tehlikeler, ancak, tek tek devletlerin egemenliklerini uluslar üstü bir topluluğun çatısı altında birleştirmeleriyle aşılabılır. Bundan çıkan sonuç ise kendi kimliklerini korumaya fırsat vererek, halkların ortak kaderlerine yön vermeyi ve geleceklerini güvence altına almayı ortak (federal) mercilere bırakacak olan bir Avrupa federasyonudur (Christin, Hug ve Schulz, 2005: 488-508).

Konfederalistler ise; Avrupa'da federal yapı dışındaki bir yapıyla birliğin oluşturulmasını isterler. Bu yaklaşımda, kültürlerin meydana getirdiği dinamizm savunulur. Kültürlerin ortaya çıkardığı üst kültür gerçekleştirildiğinde, Avrupa daha fazla refaha kavuşacak ve bu dinamik içinde gelişecektir. Konfederalist yaklaşım, esas olarak, ülkelerin ulusal egemenliklerinden hiçbir biçimde vazgeçmeksizin işbirliğine girme konusunda anlaşmalarına dayanır. Bu yaklaşımda, devletlerin hepsini kapsayan yeni bir "üst devlet" kurulması amaçlanmamakta, egemen devletlerin kendi ulusal yapılarını koruyacakları bir konfederasyon çerçevesinde bir araya getirilmesi öngörülmektedir. Avrupa Konseyi ile OECD'nin (Avrupa İşbirliği ve Kalkınma Örgütü) temelinde yatan ilke de budur (Christin, Hug ve Schulz, 2005: 488-508). Konfederalizmde sistemi meydana getiren yerel birimlerin kendi egemenliklerini yüksek otoriteye devretmeleri yerine yüksek otoriteye sınırlı haklar tanınması ve üye devletlerin ulusal bağımsızlıklarını korumak istemesi konfederalizmi federalizmden ayıran başlıca özelliştir (Akgül, 2002: 6-21).

Bu iki farklı yaklaşımın etkisiyle, Avrupa bütünleşmesi, konfederalist ve federalist olmak üzere temelde birbirinden farklı iki yaklaşıma göre biçimlenmiştir. Birliğin ilk kurumlarının ortaya çıkışından bugüne, federalizm projesi hep gündemde kalmıştır. Federalizm tartışmalarının son yıllarda yeniden alevlenmesinin nedeni, AB'nin sürekli genişlemesinden duyulan kaygılardır. Bu genişlemenin AB'nin yapı taşı olan entegrasyonu gevşeteceği, bu nedenle AB karar alma mekanizması ve demokratik işleyişinin güçlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir. Avrupa Anayasa taslağı projesinin temelinde de bu düşünce yatmaktadır (Akçadağ, 2013). Federalizm ve anti federalizm tartışmaları bugün AB üye devletlerini ikiye bölmüş olmasına rağmen aslında AB'nin federal sistemden çok da uzak olmadığı hatta yapısında bazı federatif içerikler bulundurduğu da görülmektedir. Çünkü federal bir devlet tek bir para birimine, yazılı bir anayasaya, hem yerel hem de ulusal yasama organlarına sahiptir (Akgül, 2002: 6-21). Sadece farklı olarak AB ülkeleri, federal sistemdeki yerel birimler olan eyaletler gibi değildir. Örneğin ABD'deki eyaletlerin yetkilerine kıyasla AB üye ülkelerinin elinde daha fazla güç ve yetki vardır. 2000'li yıllardan itibaren AB'nin genişleme sürecini tamamlamasıyla birlikte çeşitli güvenlik endişeleri ortaya çıkmış ve AB'nin geleceği konusunda alternatif görüşler ortaya atılmaya başlamıştır. Federalist görüşleri benimseyen ülkelerin başını Almanya çekmektedir. Bunun yanı sıra İngiltere gibi anti federalist çizgide olan ülkeler de mevcuttur. AB anayasası, bu gibi federatif tartışmalar ve zıt görüşler nedeniyle kabul edilmemiş, yürürlüğe girememiştir.

Sözünü ettiğimiz tüm oluşumlar, düşünceler ve teoriler Avrupalılık düşüncesini geliştirerek AB'nin oluşmasında zemin oluşturmuştur. Avrupa'da bir birlik oluşturulması son derece geniş bir tarihsel süreç içerisinde üretilen düşüncelere, yaşanan deneyimlere ve ilk örgütlenme girişimlerine dayanmaktadır (Dedeoğlu, 2003: 38). Kuruluşunda tek bir teorinin değil pek çok teorinin etkili olduğu alt yapısında uzun yüzyıllık deneyimler olan Avrupa Birliği'ni tam olarak anlayabilmek için, ekonomik siyasi gelişiminin yanı

sıra sosyal politika gelişmelerini derinleşme ve genişleme süreçlerini de incelemek gerekir. Ancak Çalışmamızın asıl konusunu oluşturmadığı için AB'nin evrimi ve gelişimi burada ele alınmamıştır. Ekonomik olarak işlevsel amaçla başlayan bütünleşme hareketinin, bugün nasıl bir siyasi birlik haline döndüğü ve geçmişteki sadece barış amaçlı projelerden farklı olarak başat güç olmak için girişilen siyasi ve sosyal mücadele, sosyal politikanın ve Avrupa vatandaşlığının önemi gibi konular Birliğin farklı yönlerini anlamamıza yardımcı olacaktır.

2. Avrupa Sosyal Politikasının Bütünleşme İçerisindeki Yeri ve Önemi

Avrupa sosyal modeli gitgide bir bütünleşme modeli haline gelmektedir. Bu model temel olarak bir yandan rekabet, ekonomik büyüme, yüksek istihdam ve ekonomik verimlilik kombinasyonuna bir yandan da sosyal uyum temeline dayanmaktadır (Buttler vd, 2006: 97). Günümüzde Avrupa sosyal modelini tartışmanın lüks olmaktan ziyade gereklilik olduğu ortak noktasını açıklayan pek çok çalışma mevcuttur. Bu çalışmalardan bazıları Avrupa dayanışmasının karşılıklılığı konusunda üye ülkelerin uzlaşmaya varmasının şart olduğunu öne sürmektedir (Vandenbroucke ve Vanhercke, 2014: 27). Günümüzde 'Sosyal Avrupa' daha yüksek sesle tartışılır olmasına karşın geçmişte de adım adım ilerlemeler sağlanmış ve nihayetinde 1997 yılında bütün bir yapıya kavuşulmuştur. O tarihten bugüne de gittikçe artan ve destek bulan şekilde gerekliliği vurgulanmaya devam etmiştir.

Bütünleşmenin aşamaları ve son günlerdeki sıkıntılı durumunun yanı sıra, Birliğin 90'lı yıllardan bu yana geleceğinin tartışıldığı platformlarda sosyal bir misyona sahip olduğu ve daha da ileri seviyede olması gerektiği her zaman kuşkusuz bir şekilde kabul edilmiştir. AB özellikle Maastricht ve akabinde Amsterdam Antlaşmasından itibaren sosyal politika alanında yeni perspektifler geliştirmiştir. Birliğin yeni döneminde siyasi bütünleşme hedefi ile birlikte, vatandaşlık tartışmaları, sosyal uyum, parasal birlik gibi hedefler, yeni ortak dış güvenlik yapılanması gibi tartışmalar ve yeni Avrupa'nın inşası üzerine odaklanan kampanyalar dikkat çekmektedir. Özellikle Sosyal Avrupa inşası kampanyaları çalışmamız açısından önemlidir. "1996'da Hollanda'da başlatılıp, 1997 AB Amsterdam Zirvesi'nde sonlandırılan "Euro-marches" hareketinin öncüleri temelde bir başka sosyal ve siyasi Avrupa'nın yaratılmasının peşindedirler... Anti-Avrupacı olmak şöyle dursun, bu hareketler "başka" bir Avrupa'nın mümkün ve istenilir olduğunu duyurma amaçlıdır... Bugünkü Avrupa'nın inşasına değişik bir yön vermek, kampanyanın ana hedefleri arasındadır" (Chabanet, Curie; 2001: 12'den aktaran Ongur, 2009: 244). Euro-marches kampanyasının esas özelliği ve önemi, AB'yi hedef alan ve Avrupa meselelerine karşı duran ilk Avrupalı sosyal hareket olması yatmaktadır. Protestocular Avrupalı bürokratlardan ve Avrupa Merkez Bankası'ndan "küresel vatandaşlık haklarının Avrupası'nı oluşturmalarını talep etmişler, Avrupa Komisyonu'nu ultra-liberal programın alelade bir uygulayıcısı olarak görmüşlerdir. Küreselleşme kavramını, ön ek olarak aldığı, "neoliberal" damgası ile birlikte değerlendirmeyi uygun bulmuşlardır (Ongur, 2009: 244). Euro-marches kampanyası kendisinden sonra gelen No-Global ve diğer başka protestolar ile birlikte değerlendirilmiştir. Eleştirilerdeki ortak nokta Avrupa Birliği ve Avrupa bütünleşmesinin sadece neoliberal programa göre hareket eden bir araç olduğu yönünde olmuştur.

Küreselleşme kavramını Avrupalılaştırma kavramı ile birlikte değerlendiren görüşler Avrupalılaştırmanın küreselleşmenin küçük ölçeğini oluşturduğunu ortaya atmıştır. Bu nedenle bazı protestolar da sosyal bir Avrupa isteği ile beraber küreselleşme bağlamında kendini göstermiştir. Bunda bazı düşünürlerin görüşleri etkili olmuştur. Örneğin Prodi'ye göre: "bütünleşmede Avrupa modeli, dünya üzerindeki örneklerin en gelişmişidir. Her ne kadar an itibarıyla mükemmel olmasa da, bütün bir kıta üzerinde işlemeye devam etmektedir. Gerekli kurumsal reformların ve genişlemelerin ardından da bu şekilde işlemeye devam ederse, dünya çapında bütünleşmenin sağlanmasına da katkısı olacaktır" (Prodi, 2000: 4'den aktaran Ongur, 2009: 246). Rosamond ise "küreselleşmenin Amerikan kapitalizmi üzerinde homojenleştirici etkisi kötü bir şey olabilir, ancak aynı küreselleşmenin olumlu yanları şüphesiz ki revize edilmiş sosyal bir Avrupa modeli ile yürütülecek Avrupa'dan geçecektir" (Rosamond; 2002: 9'dan aktaran Ongur, 2009: 246) diyerek sosyal Avrupa modeline dikkat çekmiştir.

Bu çerçeve içerisinde Birlik düzeyinde son yirmi yılda yeterli olmamakla birlikte bir takım sosyal politika iyileştirmeleri yapılmıştır. Örneğin aktif olarak eğitim, sağlık, yaşam ve çalışma koşulları, sosyal koruma, eşit ücret, ayrımcılığın önlenmesi, çocuklar, yaşlılar, özürllüler gibi risk gruplarına yönelik programlar geliştirilmiş, bölgesel gelişme gibi faaliyetlerde bulunulmuştur. Sosyal politikalar sağlık, eğitim, konut gibi konularda, vatandaşların durumunda genel anlamda doğrudan iyileştirmelere yol açmışken öte yandan özel koşullar, yani işsizlik yardımları, hastalık yardımları ve emeklilere yönelik destekler ve elektrik, su, atık (çöp) bertarafı gibi kamu hizmeti amaçlayan konular birlik düzeyinde uygulanmamıştır. Ayrıca, işgücü ve istihdam politikası, sosyal politikanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır ve bu konuda da son yirmi yılda AB üyesi ülkelerde önemli değişiklik önerileri sunulmasına karşın yeterli düzeyde ilerleme sağlanamamıştır (Huffschnid, 2005: 70). Birlik düzeyinde uyumlu ve çok daha geniş açılımlı bir sosyal politika için, ekonomik ve sosyal gelişmeler karşısında yaşanan kaynak sıkıntısı, üye devletlerin sosyal devlet sistemlerindeki belirgin farklılıklar ve her üye devletin politik bir takım kaygılarla sistemleri üzerinde

değişiklik yapma yönünde takındıkları tavırlar, Birlik düzeyinde bütüncül ve uyumlu sosyal politikanın ortaya çıkmasının önündeki engelleri oluşturmaktadır. AB için sosyal politikanın eşlik etmediği ve desteklemediği ekonomi politika hedeflerine ulaşmak güç gözükmektedir ve bu açıdan bakınca Birliğin ekonomik uyumu da tehlikeye girmektedir (Özşuca, 2003: 341).

Avrupa sosyal politikası geçmişte ikinci plana atılmış olmasına rağmen günümüzde oldukça fazla önemsenmeye başlamıştır. Avrupa bütünleşmesinin artması için ekonomik uyum ile birlikte sosyal uyumun önemi de daha fazla hissedilir olmuştur. Avrupa için on yıl önce sosyal modeli tartışmak kesinlikle gerekli değilken bugün tartışılmasına karşı çıkılmamaktadır. Özellikle Euro'nun bir bütün olarak AB'de kullanılması tartışmalarda en temel argümanı oluşturmaktadır. Sosyal politikaya yönelik uyumlaşmanın artması amacıyla sosyal Avrupa temalı yayınlar yapılmakta, komisyon tarafından raporlar hazırlanmaktadır. Özellikle sosyal Avrupa neden gereklidir? Neden bir ortak konsensüs olmalıdır? gibi sorulara cevaplar aranmaktadır. Bu raporlardan birisi de 2014 yılında Frank Vandebroucke ve Bart Vanhercke editörlüğünde yayınlanan "A European Social Union: 10 Tough Nuts To Crack" isimli rapordur. 2014'deki arka plan raporu özellikle Avrupa projesinin sosyal önemi açısından meydan okuma teşkil eden Euro bölgesi sorunlarına odaklanmıştır. Ayrıca rapor tüm kıtadaki ve Euro bölgesi içinde yaşayan vatandaşlar için bölgede olsun olmasının refah devletlerinin geleceği konusunda karşılaşılabilecekleri büyük sorunlarla ilgili dengeli mesajlar vermeyi de hedeflemiştir (Vandebroucke ve Vanhercke, 2014: 13, 49). Raporla özellikle üzerinde durulan konu Euro bölgesindeki ülkeler arası farklılaşmalardır. Avrupa Birliği ve üye devletlerin gelişimi ve kişi başına düşen gelirleri 2004 yılına kıyaslayınca 28 üyeli AB'de daha düşük olmuştur. Bir başka deyişle, derinleşmesi gereken Avrupa projesi Euro bölgesinde yakınlaşma yerine farklılaşma ile dikkat çekmiştir. Euro'nun eskisi gibi yakınlaştırıcı bir araç olmaktan çıkması ile Avrupa Birliği kurumları ve politikaları kamuoyu tarafından temel hedeflere ulaşamamanın sorumlusu olarak görülmüştür. Durumun önemi, günümüzde Avrupa seçimlerine katılımın düşük olmasında ve gittikçe artan Euro karşıtlığında da kendini göstermiştir (Vandebroucke ve Vanhercke, 2014: 25).

Kazanımları, özgün yapısı ve işleyişi ile yarım yüzyıllık tarihi büyük ölçüde bir başarı öyküsü oluşturan Avrupa Birliği günümüzde önemli bir kavşak noktasında bulunmaktadır. Özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri Güney Kıbrıs Rum Yönetimi, Malta ve Türkiye'yi kapsayan genişleme sürecinin ölçeği ve niteliği AB'yi kendi geleceğini ve yapısını bütün boyutlarıyla gözden geçirmeye zorlamış bulunmaktadır. Genişleme ve derinleşme süreçleri AB için bir yandan fırsatlar ve imkanlar sunarken, bir yandan da bütünleşmenin gelişimi ve tutarlılığı açısından önemli tehdit ve tehlikeleri bünyesinde barındırmaktadır. Söz konusu fırsat ve tehditlerle başa çıkma kapasitesi AB'nin geleceğini belirleyecektir (Baykal, 2004: 121).

AB'de yaşanan 2008 ekonomik krizin kötü mirası göz önüne alındığında AB krizin etkilerini ortadan kaldırmak için daha kararlı eylemler gerçekleştirmeli ve sürdürülebilir büyüme, istihdam ve sosyal yatırımlar teşvik edilmelidir (Vandebroucke ve Vanhercke, 2014: 63). Son Eurobarometre anketlerinin gösterdiği gibi AB'de güven azalmaya devam etmektedir. Avrupa projesinin meşruiyeti açısından ihtiyaç duyduğu halk desteği için Avrupa Birliği sosyal politikalara ağırlık vermelidir. Yani AB'nin geleceği ve entegrasyon seviyesinin düşmemesi için Sosyal Avrupa çıkış kapısı olarak görünmektedir.

AB'de sosyal politikanın en büyük eksiği geçmişten bugüne üye ülkelerin sorumluluğu altında bırakılması olmuştur ve günümüze kadar sosyal modelinin en önemli ayağı üye ülkelerin ulusal kamu sosyal güvenlik sistemlerinden oluşan ağ olmuştur. Üye ülkeler arasında sosyal politika farklılıklarının olması, yetkilerin üye ülkelerin elinde kalması ve bu merkezi olmayan sosyal politikaların devamlılığının desteklenmesi AB düzeyinde sosyal politika girişimlerinin karşısındaki en büyük engeli teşkil etmektedir. Anayasa taslağı da büyük ölçüde bu pozisyonu değiştirememiş ve sosyal politika Birliğin 'çirkin ördek yavrusu' olarak kalmıştır. Birliğin Lizbon hedefleri ve Temel Haklar Şartı'nın ilerici formülasyonları sonucu bazı cesaret verici hükümler olmasına rağmen, sosyal yönlere verilen dar dikkat ve somut ifade eksikliği bunu kanıtlar niteliktedir (Huffschnid, 2005: 70).

Çalışmalarda da Avrupa'nın sosyal birliği sağlamaya ihtiyacı olduğu ve refah devletlerinin anahtar görevi görecektir önemli politikalarda (makroekonomik istikrar gibi) merkezi olarak desteklenmesi gerektiği belirtilmiştir. Avrupa sosyal modelinin operasyonel tanımına dayanarak AB'nin ulusal refah devletlerinin maddi gelişimine rehberlik etmesi gerektiği, genel sosyal standartlar ve hedefler aracılığıyla üye devletlerin sosyal politika yollarını açması gerektiği belirtilmiştir. Bir başka deyişle, Avrupa ülkeleri "Avrupa Sosyal Birliği" amacıyla net bir işbirliği yapmalıdır. Ve bahsedilen sosyal birlik vurgusu devlet bazlıdır. Sosyal Avrupa raporunda da belirtildiği şekilde Avrupa Sosyal Birliği (Union of Welfare States) bir refah devletler birliğidir, Avrupa refah devleti (European Welfare State) değildir (Vandebroucke ve Vanhercke, 2014: 103). Rapor temelde mevcut durumu korumayı değil olumlu reform yapılmasını önermektedir. Politika açısından bahsedilen reformun içeriği, gelişmiş mali ve ekonomik yönetim altında orta vadede karşılıklı ve sürdürülebilir mali konsolidasyonu desteklemek, uzun vadede sosyal yatırımlar yapmaktır (Vandebroucke

ve Vanhercke, 2014: 104). Siyasi anlamda, Birliğin geleceğini ilgilendiren kritik kararlarda referanduma gidiliyor olması ve AB'nin kamuoyu desteğine ihtiyacı duyması dikkate alındığında Avrupa vatandaşlarının güvenilir bir gelecek beklentisini arttırmak için sosyal müktesebatı içeren reformist bakış açısına ihtiyaç vardır.

Bu kritik noktada, Avrupa entegrasyonu ve refah devletlerinin yarım yüzyıllık başarılı gelişimlerinde gerilememe olmaması önemlidir. 28 üyeli 500 milyonluk bir topluluk yaratan Avrupa Birliği benzeri görülmemiş bir derinleşme ve bölgesel entegrasyon uygulaması gerçekleştirmektedir. AB, kapsamlı refah sistemlerinin genişleyip eşlik ettiği, demokrasiyi teşvik eden bir sistem kurmuştur ve savaş sonrası süreçte barışı güvence altına almıştır. Bu nedenle Avrupa Sosyal Birliği bu başarılı müktesebat üzerine inşa edilmelidir. Aynı şekilde bu müktesebat "Sosyal Avrupa" çağrısının gereği olarak reformlara da gereken ortamı yaratmalıdır. Bu noktada Birliğin gelişim sürecinden de hareketle sosyal bütünlüğün sağlanması ve Lizbon sürecinin Birliğe kazandıracığı ivme önemini korumaktadır. Marshall'ın sosyal vatandaşlık teorisinden yola çıkan sosyal vatandaşlık modelleri AB'de uygulama alanı bulduğunda, modelin uygulanması ve Birliğin alacağı şekil sosyal uyumun sağlanabilmesi için önemli bir adım olacaktır. Bu noktada Avrupa sosyal politikasının geleceği, AB'nin geleceğini de siyasi ve ekonomik geleceği ile birlikte aynı derecede etkileyecektir. Hatta sosyal politikaların uyum problemi aşılamadığı takdirde ekonomik uyum üzerinde de olumsuz etki yapabilecek ve Birliğin ekonomik gelişimini de belirleyebilecektir.

3. Avrupa Vatandaşlığı ve Avrupa Bütünleşmesinin Geleceği

AB düşüncesi, her ne kadar pek çok teoriyle açıklanmaya çalışılmış ise de biraz değişikliğe uğramış bir biçimde de olsa, esas olarak özünde en çok federalist bir yaklaşımın ürünü olarak görülmektedir. Üye devletler, İkinci Dünya Savaşı sonrası gibi henüz yakın sayılabilecek bir dönemde yeniden elde ettikleri ve pekiştirdikleri ulus-devlet yapılarından tamamen vazgeçmeye ve bunu bir Avrupa federasyonunun eline teslim etmeye istekli olmamışlardır. Bir kez daha federal bir yapı kurmayı zorunlu kılmaksızın konfederasyon temelindeki işbirliğinin ötesinde bir gelişmeyi sağlayacak bir uzlaşma yolu bulmanın gereği olarak bulunan parlak ve basit çözüm fonksiyonist bütünleşme olmuştur. Kademeli bir süreç içinde, ulusal özerklik ve Avrupa federasyonu arasındaki uçurumu kapatmaya çalışmak hedeflenmiştir. O dönem için simdilik üye devletlerden bütün egemenliklerini birdenbire bırakmaları yerine, sadece egemenliğin bölünmezliği dogmasından vazgeçmeleri istenmiştir (Christin, Hug and Schulz, 2005) Zaman içerisinde federalist teori betimlemelerindeki ideolojik farklılıklar kolay gözlemlenir hale gelmiştir. Kapsayıcı Federalizm yanlıları teorisinin sınırsız entegrasyonu içermesi gerektiğini savunmuşlardır. Karşıt federalistlerin itirazları işlevsel bir entegre yapının farklı niteliklere sahip bölgesel birimlerin özerkliklerinin sağlanarak, kültür ayrılıklarının korunması yoluyla mümkün olabileceği yönündedir (Karakaş, 2002: 15)

AB üyesi ülkelere bakıldığında bunların bir kısmının farklı temellere dayandırılmış olsa da federal modellere sıcak baktığı, birçoğunun ise AB ile üyesi olan devletlerarasındaki yetki alanlarının belirlenmesi ve genelde devletlerin yetki alanlarını AB kurumlarına devretmemesi konusunda hemfikir oldukları göze çarpmaktadır. Günümüzde AB ülkelerinden Almanya, Fransa, Portekiz, Yunanistan ve İtalya federalizme olumlu yaklaşan devletler olarak nitelendirilebilmektedir. Bu devletlerin başlıca ortak noktaları ulus-devletlerden oluşan bir federalizm modelini desteklemeleridir. Yine bu devletlerden Almanya, Fransa ile güçlü bir işbirliği kurma gereği üzerinde durarak siyasal-tarihi akıma da gönderme yapmakta ve ikame ilkesini benimseyerek tıpkı İsveç ve Danimarka gibi kurumsal federalizme yakın bir tutum sergilemektedir(www.frmtr.com). Almanya AB bünyesindeki bütünleşmeyi hızlandırmak isteğinde çok vitesli Avrupa modelinden söz etmektedir. Finlandiya bu fikre tamamıyla karşı çıkmakta Fransa ise çekirdek 6 kurucu ülke fikrini savunmaktadır. Federalizme sıcak bakan devletler aynı zamanda egemenliklerini de koruma çabasındadırlar. Benzer şekilde federalizm fikrine sıcak bakmayanların da temel hareket noktası mevcut egemenliğin korunması endişesidir. Federasyon fikrine karşı çıkan en önemli devlet İngiltere'dir. İngiltere küçük bir ada devletidir. Federalizm ile mevcut sınırlarının ortadan kalkacak olması endişe yaratmakta ve bu durumun kendisine maliyet yükleyeceğini düşünmektedir. Finlandiya'nın kesin bir tavrı olmamakla birlikte Belçika ve Lüksemburg gibi birtakım devletler ise topluluk metodunun güçlendirilmesinden yanadır. Danimarka, bir yandan ulus-devletlerin bağlayıcı topluluğu fikrini savunarak İngiltere'ye yakın bir tutum sergilemekte öte yandan ise kurumsal federalizmin bir yansıması olarak nitelendirebileceğimiz ikame ilkesinin geliştirilmesini savunarak Fransa ve Almanya ile yaklaşmaktadır. Bu ilke konusunda federalizm taraftarı olmayan Hollanda ve İsveç de benzer tutumlar sergilemektedirler(www.frmtr.com).

AB bugün federal görüntü veren bir devlet değildir; aslında AB, Jacques Delors'un tanımıyla devlet de değildir, tanımlanmamış politik kuruluştur. Kendi halkı yoktur, halkları kendi bünyesinde birleştirir, kendi toprakları yoktur, ulus devletlere ait topraklar üzerinde kısmi yetkileri vardır, üye devletlerin kendisine devrettiği yetkilerden fazlasını kullanamamaktadır. Bu özellikleri onu konfederat (bağımsız devletler tarafından egemenlik hakları korunmak üzere, ortak bir menfaat sağlamak amacıyla bir antlaşma

etrafında kurulan devletler topluluğu) yapıya yakınlaştırmaktadır. Ancak, AB teorik olarak konfederasyon kadar gevşek olmayan, federasyon kadar da sıkı olmayan, supranasyonalizm temelli yapıya sahiptir. Kelime olarak “ulus üstü” veya “devlet üstü” anlamına gelen supranasyonalizm, “uluslar arası ilişkilerde devletlerin yetkisini alarak onların üzerinde bağımsız yüksek bir otoriteye devredilmesini” ifade eder. Supranasyonal yapıda, devletlerarası birlik anlaşmalarla sağlanmaktadır. Federal yapıda ise birlik anayasa ile sağlanmaktadır (Akçadağ, 2013). Avrupa Birliği bir devlet olmadığı için herhangi bir devletteki demokrasi anlayışı ve mekanizmalarının aynen yansıtılması beklenemez. Dolayısıyla Birlik, demokrasi, katılım, saydamlık, hesap verebilirlik, etkili ve verimli işleyişi, politika açığı ve meşruiyet sorunlarına Avrupa Birliği üyesi devletler ve halkları üzerine inşa edilen uluslar üstü bütünleşme mantığı içinde yeni ve özgün yaklaşımlar geliştirerek çözüm bulmak zorundadır (Baykal, 2004: 122). Sonuç olarak, bu aşamada, AB’yi federal, konfederal ya da parlamenter bir kalıba sokmanın olanağı yoktur. AB bünyesinde federal izler barındırmakla birlikte, bugüne kadar denenmiş olan çağdaş demokratik sistemlerin bütününden esinlenmiştir. AB aşamalı olarak oluşturma felsefesine uygun olarak, kendine özgü (sui generis) bir yapılanma oluşturmuştur ve hedefine doğru ilerlemektedir.

Tüm bu açılardan bakılarak Avrupa bütünleşmesi, AB’nin sui generis özelliği nedeniyle açıklaması zor bir süreçtir. Bu süreci açıklamaya çalışan teorilerin hiç biri tam olarak birliğin şu anki halini açıklayamamaktadır. AB üyesi olan ülkelerin talepleri göz önünde bulundurulduğunda bu taleplerin herhangi bir modelle birebir örtüştüğünü ya da herhangi bir modelden kaynaklandığını söylemek mümkün değildir. AB üyesi ülkeler, bir yandan politik bir birlik kurmak için çabalarken diğer yandan da vazgeçmeleri ve bir kenara bırakmaları gerekenlerden vazgeçememektedirler. Bu nedenle ne örgütün gelecekteki yapısı ne de üye devletlerin kafalarındaki model ve yaklaşımlar konusunda kesin bir yargıya varmak mümkün değildir (www.frmtr.com). Avrupa Birliği’nin oluşumu ve bütünleşmenin bugünkü aşamasına gelişi uzun bir zaman sürecinin eseridir. Tıpkı bu şekilde soruların kesin cevaplarına ulaşılması da zaman alacaktır.

Birlik gittikçe federalleşmekle birlikte kendine özgü uluslar üstü bütünleşme denemesi olmaya devam etmektedir. Bu nedenle demokratik meşruiyet sorunlarına bulunacak çözümler bu yapının özgünlüğü ile doğru orantılı olacak ve yenilikçi çözümler olacaktır (Baykal, 2004: 152). Bu çözümlerden biri Avrupalılaştırmanın sağlanması yönündeki adımlar olabilecektir. Avrupa bütünleşmesi açısından önemli sayılabilecek Avrupalılaştırma kavramı Maastricht Zirvesi’nden bu yana tekrar edilemeyen ve sanki Avrupa bütünleşmesinin tarihi merkezîymiş gibi sunulan ve bununla neredeyse mekanik bir Avrupa kimliği yaratması öngörülen bir kavram olmuştur. Avrupalılaştırma kavramının, en iyimser bakış açısıyla, hala emekleme evresinde olduğunu, kötümser bir bakışla ise, başarıya ulaşmasının önünde hayli zorlu engeller olduğu söylenebilir. Gerek küreselleşme, gerekse de ulusallığı kullanan yerelleşme kavramları, hem teorik hem de pratik anlamda Avrupalılaştırma kavramına göre çok daha avantajlı gözükümlerindedir. Ve hepsinden önemlisi, Avrupalılaştırmanın gizli ya da açık hedefi olan kimlik siyaseti, mekanik bir süreç olmanın çok dışında kalmakta ve neredeyse tümüyle organik, duygusal ve dolayısıyla da değişken tepkiler almaktadır (Ongur, 2009: 250).

Avrupa bütünleşmesi başlangıcı itibarıyla bir elit hareketi olarak tasarlanmıştır. Halkların katılımı ve desteği, bütünleşmenin olumlu etkileri günlük yaşamda, ekonomik, siyasi ve sosyal hayatta hissedildiğinde kendiliğinden temin edilecektir düşüncesi Birliğin kuruluşunda hâkim olmuştur. Aidiyetin ve meşruiyetin yeni işlevselci ve faydacı bir yaklaşımla elde edileceği kanısı yaygındır. Ancak, kendisini ve başarısını vatandaşlarına gerektiği gibi anlatamayan bu oluşumun bu şekilde otomatik bir destek sağlayamayacağı, özellikle Maastricht sonrası, açıkça ortaya çıkmıştır. Özellikle, bütünleşmenin kuruluş amaçlarından en önemlisi olan Avrupa çapında barışı kalıcı kılmaya ülküsü öngörülebilir gelecek bakımından gerçekleşmiş bulunduğundan yeni kuşakları yeni hedefler çerçevesinde harekete geçirmek ve AB’ye aidiyet duygusunu gerçekleştirmek yaşamsal bir zorunluluk haline gelmiştir (Baykal, 2004: 135). Bu bağlamda Avrupalılık tartışmaları Avrupalılaştırma kavramı ekseninde ve Avrupa vatandaşlığı tartışmaları ile konuşulmuştur.

Avrupa kimliği kavramı beraberinde pek çok tartışmayı da getirmektedir. Avrupayı Avrupa yapan değerlerin bir bütün olmadığı çok farklı çeşitlilikler olduğu ileri sürülmektedir. Bazı araştırmacılar ise Avrupa’da çeşitliliğe rağmen tüm Avrupa’da paylaşılan tarihi bir mirasın sosyal, kültürel ve siyasal değerlerin var olduğunu iddia etmektedir. Bir bütün olarak tarihsel mirası şekillendiren faktörler dinsel miras ve Aydınlanma’nın rasyonel mirası, siyasal mücadeleler sonucu ortaya çıkan demokrasi, hukukun üstünlüğü ve sosyal değerler olarak ileri sürülebilir. AB’yi Avrupalılığın en etkin temsilcisi olarak görürsek, bugün, AB’nin üzerinde en fazla durduğu değerlerin [liberal] demokrasi, [kapitalist bir] pazar ekonomisi, AB’nin temelinde yatan felsefede özel bir yeri olan ‘sürekli barış’ (Kant) fikrinin ve bu değerlerin baskınlığının devam etmesi ve mümkünse AB’ye komşu bölgelerde de etkin hale gelmesi olduğu görülmektedir (Dinç, 2011: 35). Günümüz itibarıyla Avrupalılaştırma kavramı gerek bağlam gerekse de zaman olarak, uygun ortamı kendisine bulabilmiş ya da küreselleşme ve yerelleşme akımlarına karşı koyabilecek

bir konumda değildir. Avrupa kamuoyunu inceleyen çalışmalarda da ele alındığı gibi, elitist bir girişimle başlatılan ve 1990'lı yıllarda siyasi bir kimliğe bürünen AB projesi, üzerine aldığı Avrupa kimliği, Avrupa değerleri ve Avrupalılık gibi kavramlara kamuoyundan gelecek desteği sağlayamadıkça, ne yazık ki hedeflerine ulaşmaktan bir hayli uzakta olacaktır (Ongur, 2009: 251-252).

Avrupa Birliği'nin Avrupa halklarını harekete geçirecek ve Avrupalılık kimliği ile özdeşleşmelerini sağlayacak yeni projelere, hedeflere, yönelimlere ihtiyacı artarak devam etmektedir. Birliğin bu yeni hedef ve projeleri doğru tespit edip gerçekleştirmekte göstereceği başarı geleceğini de belirleyecektir. Avrupa Birliği, ulus devleti aşan ancak onu ikame etme amacı taşımayan, üyesi olan ulus devletler arasında sıkı bir işbirliği ve bütünleşmeyi hedefleyen bir refah ve hukuk projesi olarak devam ettiği sürece başarı ve kalıcılığı söz konusu olacaktır (Baykal, 2004: 152). Bu nedenle Birlik, vatandaşlarına daha fazla katılım imkanı sağlayarak demokratik olarak meşruiyetini güçlendirmeli ve aynı zamanda ekonomik gücünü kaybetmeden sosyal birliğini sağlamalıdır. Avrupalılaşıma ve Avrupa vatandaşlığının istenen seviyeye gelmesinde sosyal Avrupa çalışmalarının büyük faydası olacaktır. Birlik içinde sosyal politikalar aracılığıyla halkların yakınlaştırılması AB için yepyeni bir pencere açabilecektir. Sosyal haklarla donatılmış bir Avrupalı kimliği AB'ye verilen kamuoyu desteğini arttırdığında AB vatandaşları kendilerini öncelikli olarak Avrupa vatandaşı olarak adlandırabilecektir. Tersi şekilde ekonomik sorunları atlatabilemeyen sosyal bir topluluk haline gelemeyen Avrupa Birliği, vatandaşları ile arasındaki buzları eritemeyecek ve Birlik içerisinde ayrılıkların gelmesi ile bütünleşme geri gitme bile yaşanabilecektir.

Sonuç

Kuruluşundan günümüze Birlik ile ilgili olarak en çok üzerinde durulan federatif Avrupa görüşü Birlik içinde en etkili iki ülke Almanya ve Fransa tarafından destek görmektedir. İngiltere hali hazırda Birliğe üyeliğini sorguluyor ve ayrılma mesajları veriyor olsa da, AB'nin her dönem sorunlar karşısında geliştirdiği dinamik süreci ile krizi atlatabileceği düşünülmektedir. Krizi aşma yöntemi olarak Sosyal Avrupa'ya yaslanması ve halkların bu noktada kazanılması için sosyal politikalar aracılığı ile Birlik aidiyeti hissi kazandırılması önerilmektedir. Bu kapsamda çalışmada sosyal uyumu sağlamış bir AB'nin ekonomik, siyasi ve sosyal olarak krizi atlatacağı, halkların desteği ile güçleneceği öngörülmektedir. Ancak bunun için zor da olsa Birlik düzeyinde asgari standartlarda sosyal politikaların uygulanmasının zorunluluğuna dikkat çekilmiştir.

Avrupa sosyal politikasının bütünleşme içerisindeki yeri ve önemini değerlendiren bu çalışmada 2008 sonrası Euro krizi ile birlikte ekonomik olarak sıkıntılı bir döneme giren AB 'de sosyal Avrupa tartışmaları ele alınmıştır. Günümüzde pek çok rapor ve kaynakta "Sosyal Avrupa'nın" gerekliliği ortaya koyulmaktadır. Özellikle anketlerde Avrupa halkının AB üyeliğini sorgulayan sonuçlar çıkması bu süreci hızlandıran bir faktör olmuştur. Avrupa vatandaşlığı ve Avrupa bütünleşmesi ilişkisi bu nedenle araştırılması gereken bir konudur. AB içerisinde yapılan anket çalışmalarının sonuçlarına göre; Avrupa halkı olarak bahsettiğimiz 500 milyonluk AB vatandaşlarının aidiyet hislerinde totalde %90 oranında kendi ulusal vatandaşlıkları ön plana çıkardıkları görülmüştür. Büyük kampanyalarla Avrupa Antlaşması (Maastricht) (1992) sonrası ön plana çıkarılan Avrupa vatandaşlığı bir türlü istenilen seviyeye getirilememiş ve her zaman ulusal vatandaşlıkların gölgesinde kalmıştır. Anayasa ve Lizbon süreci ile ivme kazanması beklenirken genişleme dalgası sonrası derinleşme çeşitli aksaklıklar çıkmış, halkların Avrupası sağlanamamıştır. Üzerine AB'nin içine düştüğü ekonomik kriz Birliği iyice sorgulanır hale getirmiştir. Bu noktada vatandaşlık ve sosyal politika ilgisi devreye girmektedir. Sosyal Avrupa modeli üzerinde durulup sosyal politikalar uyumlaştırıldığında halklar da eşit haklara sahip olacak ve Avrupa daha yeknesak görüntü verecektir.

Bahsi geçen tüm boyutlar dikkate alındığında uluslar üstü bir yapılanma olarak Avrupa Birliği, gelecekte siyasi olarak nasıl bir örgüt konumuna gelecektir, kendine özgü olma (sui generis) özelliğini devam ettirebilecek midir gibi sorulara cevaplar aranmaktadır. Kuruluşundan bugüne istikrarlı bir gelişim süreci sergileyen Avrupa Birliği bu gelişimi sürdürmek için krizlere dinamik çözümler getirmelidir. Hali hazırda geçmişi böyle uygulamalarla doludur. Derinleşmeye yönelik yaşanan krizler ya da genişleme dalgaları karşısında bütünleşme seviyesindeki problemler karşısında sisteminde değişiklikler gerçekleştirmiştir. 2009 Lizbon ile AB'nin topluluk ve hükümetlerarası seviyeleri ile farklılaşan sütun yapısı değiştirilmiş ve tüm politikalar Birlik düzeyine kaydırılmıştır. Günümüz kriz sürecinde de Sosyal Avrupa ve Avrupa vatandaşlığı gibi çeşitli öneriler tartışılmaktadır. Avrupa'nın çok vitesli Avrupa yaklaşımı gereğince ülkeler istenen bütünleşme düzeyine farklı zamanlarda erişebilecektir. Ortak bütünleşme düzeyi zorunluk olacaktır ancak sürecin tıkanmaması adına AB gelişimine devam ederken ülkeler de esnek zaman içerisinde aynı seviyeyi yakalayacaktır. Modele göre Avrupa kıtası her ne kadar geçmişten gelen ortak değerlere sahipse de, sosyal, ekonomik ve kültürel olarak farklı toplumlardan oluşmaktadır. Devletler farklı durumda olduğu için her devletin AB içerisinde aynı kuralları uygulaması zor olacaktır. Bu sebeple devletler gücü yettiği oranda AB'ye entegre olmalıdır. Günümüzde gittikçe daha çok üzerinde durulan ve desteklenen

model özellikle Euro krizi sonrası Almanya ve Fransa'nın başını çektiği pek çok ülke tarafından desteklenmiştir. Bu noktada bütünleşme seviyesinin yakınlaştırılması konusunda halkların Avrupası anlayışı oldukça etkin kullanılmaktadır. Kuruluşundan itibaren özünde federatif niyetler taşıyan AB için Avrupa vatandaşlığı çok önemlidir. Maastricht (1992) ile başlayan süreçte ilk yirmi yılda çok ilerleme kaydedilememiştir. Ancak sıkıntının aşılabilmesi için Avrupa vatandaşlığı yılı ilan edilen 2013 yılından itibaren konuya ilgi artmaktadır. Halkların uyumlaştırılması konusu geçmişten gelen Avrupalılık değerlerinin, insan haklarının, siyasi hakların yanı sıra arttırılan sosyal haklar seviyesinde eşitlik ile de desteklenmelidir. Avrupa halkları sosyal politikalar ile uyumlaştırılarak Birlik aidiyeti kazandırılmalıdır. Bu sebeplerle AB içerisinde Sosyal Avrupa çağrıları her geçen gün artmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKÇADAG, Emine (2013). "Amerikan Federalizmi İle Avrupa Federalizmi", http://www.bilgesam.org/tr/index.php?option=com_content&view=article&id=492:amerikan-federalizmi-le-avrupa-federalizmi&catid=113:analizler-sosyo-kultur&Itemid=151 (20.05.2013)
- AKGÜL AÇIKMEŞE, Sinem(2004). "Uluslararası İlişkiler Teorileri Işığında Avrupa Entegrasyonu", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Bahar
- AKGÜL ALTINBAŞ, Deniz (2002). Avrupa'nın Geleceği: Avrupa Birleşik Devletleri Federasyonu mu? *Stratejik Analiz Dergisi*, C. 2, Sy. 24, Nisan 2002, http://www.durmushocaoglu.com/data/kutuphane/22_Avrupanin_Gelecegi_ABD_Federasyonu_mu.pdf (21.05.2015)
- ARI, Tayyar (2005). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayınları, İstanbul.
- AXENROAD R. (1999). *Harnessing Complexity*, FreePress, New York.
- BAYKAL, Sanem (2004). "Avrupa Birliği'nin Geleceği: Meşruiyet Sorunu, Anayasallaşma Süreci ve Bütünleşmenin Nihai Hedefi Üzerine", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 1, Sayı 1, s. 119-153. <http://www.uidergisi.com.tr/wp-content/uploads/2010/09/Mesruiyet-Sorunu-Anayasallasma-Sureci-ve-Butunlesmenin-Nihai-Hedefi-Uzerine.pdf> (06.06.2015)
- BURGESS, Michael (2007). "Federalism and Federal Union", Edited by Michelle Cini, *European Union Politics*, Oxford University Press, London, 2007.
- BUTTNER, Friedrich, SCHOOF Ulrich and WALWEI Ulrich (2006). *The European Social Model and Eastern Enlargement*, ZAF 1/2006, ss. 97-122.
- CHABANET, D., Curie, M. (2001). Les Marches Européennes Contre le Chomage, la Précarité et Les Exclusions, sunum, the Swiss Congress of Society and Sociology, İsviçre.
- CANBOLAT, İbrahim (2011). *Uluslararası Sistem, Avrupa Birliği: Bir Dönüşüm Analizi*, Alfa Basım Yayım, İstanbul
- CHRISTIN, Thomas, HUG Simonand SCHULZ Tobias (2005). Federalism in the European Union, *Journal of European Public Policy*, 12:3 June 2005: 488-508, <http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a714024035> (08.06.2015)
- CLAUDE, Imis L.(1971). *Swords into Plowshares, The Problems and Progress of International Organizations*, 4 th ed. New York: Random
- DEDEOĞLU, Beril (2003). *Adım Adım Avrupa Birliği*, Çınar Yayınları, İstanbul
- DINAN, Desmond (2009). *Avrupa Birliği Tarihi*, Çev. Hale Akay, Kitap Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul
- DİNÇ, Cengiz (2011). "Avrupa Kimliği: Çatışan Perspektifler, Güncel Değerlendirmeler ve Endişeler", *Akademik Bakış*, Cilt 5, sayı 9, ss. 31-58
- DOUGHERTY James, E. ve PFALTZGRAFF Robert (1997). *Contending Theories of International Relations*, Addison Wesley Educational Publishers, Inc., New York
- HOFFMANN, Stanley (1993). *Goodbye to a United Europe?* New York Review of Books, New York.
- HUFFSCHMID, Jörg, (2005), *Economic Policy for a Social Europe A Critique of Neo-liberalism and Proposals for Alternatives*, Palgrave Macmillan.
- <http://www.frmtr.com/siyasal-bilgiler-hukuk/685265-avrupa-birligi-uyeleri-nasil-bir-orgut-modeli-isiyorlar.html>
- KARAKAŞ, Yusuf (2002). *Avrupa Birliği'nde Siyasal Entegrasyon*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- MORAVCSIK, Andrew (1995). "Explaining International Human Right Regimes: Liberal Theory and Western Europa", *European Journal of International Relations*, Year 1. No.1 , s.239.
- MORAVCSIK, Andrew (1998). *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*, Cornell University Press
- ONGUR, Hakan Övünç (2009). "Avrupalaşma Avrupalı mı?", *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 11 / 1, ss. 237-258.
- ÖZŞUCA, Şerife Türcan (2004). "Avrupa Birliği Sosyal Politikası ve Sosyal Politikanın Avrupa Bütünleşme Teorisindeki Rolü: Tarihsel Gelişme ve Geleceğe İlişkin Beklentiler", *Mülkiye Dergisi*, Cilt: XXVII, Sayı: 239, Ankara.
- POPOVICIU, Adrian-Claudiu (2003). "David Mitrany And Functionalism The Beginnings Of Functionalism", *Revista Română de Geografie Politică* Yıl XII, no. 1, Mayıs 2010, ss. 162-172, http://rrgp.uoradea.ro/art/2010-1/14_OK_Popovici.pdf
- PRODI, Romano (2000). "Europe and Global Governance", 2. COMECE Kongresi açılış konuşması, Brüksel, Mart 31, 2000.
- ROSAMOND, Ben(2000). "Intergovernmental Europe?", *Theories of European Integration*, United Kingdom, Palgrave Macmillan Press, 2000.
- ROSAMOND, Ben (2002). "Globalization and European Union", sunum *The European Union in International Affairs*, National Europe Centre, Australian National University, Temmuz 3-4, 2002. Makale no:12.
- TEZCAN, Erçüment (2003). "Avrupa Birliği Anayasa Taslağı Ve Öngördüğü Yenilikler", <http://www.abchukuk.com/makale14.html> (16.04.2015)
- TREHSEL, Alexander (2005). "How to Federalize the European Union ... and Why Bother", *Journal of European Public Policy*, 12(3), ss. 401-418.
- TÜRKMEN, İlder (29 Haziran 2000). "Avrupa Birliği ve Federalizm", <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=-164669&yazarid=194> (16.05.2015)
- VANDENBROUCKE, Frank ve VANHERCKE, Bart (2014). "A European Social Union: 10 Tough Nuts To Crack", *Background report for the Friends of Europe High-Level Group on 'Social Union'*, Brüksel.
- <http://www.frmtr.com/siyasal-bilgiler-hukuk/685265-avrupa-birligi-uyeleri-nasil-bir-orgut-modeli-isiyorlar.html> (16.04.2015)